

Шаповал О. А.

економіст I категорії, Департамент з управління валютним резервом та здійснення операцій на відкритому ринку НБУ (м.Київ)

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження ризиків споживчого кредитування, охарактеризована побудова системи управління ризиком банківського споживчого кредитування, визначено особливості та необхідність побудови такої системи з метою забезпечення ефективного ризик-менеджменту в банку.

Ключові слова: кредитний ризик, операційний ризик, споживче кредитування, система управління ризиками, суб'єкт управління ризиками, об'єкт управління ризиками, методи управління ризиками.

Shapoval O. A.

Economist of Ist category, Department of Foreign Exchange Reserve Regulation and Transactions in the Open Market of the NBU (city Kyiv)

THE RISK MANAGEMENT SYSTEM OF CONSUMER LENDING

Summary. This article presents a complex research of consumer credit risks, characterized the creation of risk management system of bank consumer credit, specified features and the necessity to build such system for effective risk management in the bank.

Key words: credit risk, operational risk, consumer credit, the risk management system, the subject of risk management, the object of risk management, risk management methods.

JEL Classification: G 21, D 81.

Шаповал А. А.

экономист I категории, Департамент по управлению валютным резервом и осуществления операций на открытом рынке НБУ (г.Киев)

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ РИСКОМ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Аннотация. В статье проведено комплексное исследование рисков потребительского кредитования, охарактеризовано построение системы управления риском банковского потребительского кредитования, определены особенности и необходимость построения такой системы с целью обеспечения эффективного риск-менеджмента в банке.

Ключевые слова: кредитный риск, операционный риск, потребительское кредитование, система управления рисками, субъект управления рисками, объект управления рисками, методы управления рисками.

Вступ. Споживче кредитування є одним із найдохідніших видів банківської діяльності, однак разом з тим воно містить у собі низку ризиків, головними серед яких є кредитний та операційний. Тому важливого практичного значення набуває потреба в комплексному дослідженні сутності та форм прояву цих ризиків, а також у обґрунтуванні ефективної системи управління ризиком банківського споживчого кредитування на основі реалізації принципів ризик-менеджменту.

Останні дослідження та публікації. У зарубіжній та вітчизняній науковій літературі накопичено значний обсяг досліджень щодо розв'язання проблем управління кредитним та операційним ризиком. У розвиток теоретичної бази з цих питань значний внесок зробили науковці: Г.М. Азаренкова, В.Я. Вовк, О.С. Дмитров, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, В.В. Крилова, О.І. Лаврушин, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, Л.О. Примостка, Н.Г. Слав'янська, О.М. Тридід, Н.П. Шульга та інші. Разом з цим слід відмітити, що окремі аспекти цієї проблеми ще залишаються

недостатньо дослідженими. Зокрема, потребують додаткового вивчення управління кредитним та операційним ризиком у процесі споживчого кредитування та розгляд цих ризиків як єдиного комплексного ризику.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ризиків споживчого кредитування та обґрунтування механізмів управління ними на основі побудови ефективної системи ризик-менеджменту в банку.

Основні результати дослідження. З позиції економічної науки, ризик – можливість отримання збитків або відхилення від запланованих показників, у результаті здійснення суб'єктом економічних відносин діяльності в умовах невизначеності. В банківській справі ризиком є можливість отримання банком збитків або недоотримання запланованих доходів у результаті проведення певних фінансових операцій. Останнє може бути спричинено знеціненням кредитної заборгованості, що, в свою чергу, може відбуватися з двох причин: виконання зобов'язань боржником раніше встановленого строку; затримка у виконанні, часткове або повне невиконання боржником своїх зобов'язань перед кредитором. Це може бути обумовлено неспроможністю сплатити заборгованість, небажанням виконувати зобов'язання, недисциплінованістю позичальника або нездатністю провести оплату з інших причин, пов'язаних з внутрішніми процесами кредитної організації або зовнішніми подіями (що, в основному, відповідає реалізації операційного ризику) (рис. 1).

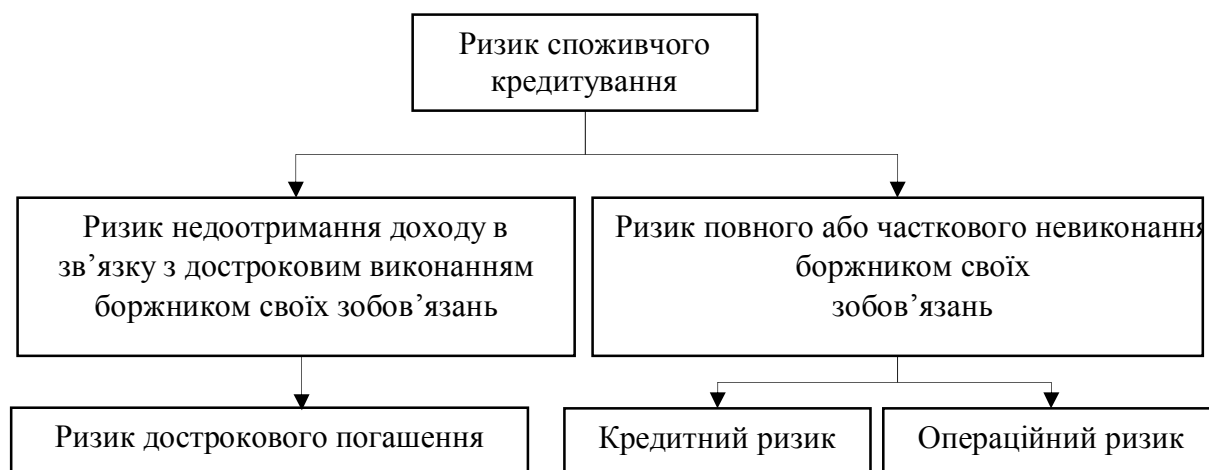

Рис. 1. Ризики банківського споживчого кредитування

Джерело: складено автором

Іншими словами, ризик виникає в процесі здійснення операцій зі споживчого кредитування. Споживче кредитування як процес надання активів банку є багатограним комплексним явищем, що призводить до виникнення низки ризиків, що перебувають у кореляційній залежності. Саме тому науковці виділяють комплексні [7, с. 209] ризики, управління якими не може відбуватися шляхом врахування основного з них, потребуючи, натомість, комплексного підходу до управління всіма ризиками, що притаманні окремому виду діяльності. Ризики, що виникають у процесі споживчого кредитування, не обмежуються лише кредитним та операційним ризиками, проте вплив інших ризиків на процес споживчого кредитування дозволяє віднести їх скоріше до факторів виникнення ризиків, означених вище. Так ризики зовнішнього середовища (макроекономічний, політичний, фінансовий) є зовнішніми факторами виникнення індивідуального кредитного ризику, тобто за їх виникнення збільшується ймовірність погіршення матеріального стану позичальника, і, як результат, неспроможність виконання ним своїх зобов'язань.

Наступним кроком до розуміння поняття ризику споживчого кредитування є визначення понять «кредитний ризик» і «операційний ризик». У сучасній економічній літературі переважають два підходи до визначення поняття «кредитний ризик». Відповідно до першого підходу науковці розглядають кредитний ризик як ризик несплати у визначений строк основного боргу і процентів за позичками, що належать кредитору [2, с. 452-453]. В рамках другого підходу, кредитний ризик розглядають як ризик зменшення вартості частини активів, представленої сумою виданих кредитів, або ймовірність зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня [8, с. 364-365]. Така розбіжність у визначеннях пояснюється структурою кредитного ризику: необхідним є врахування кредитного ризику як на рівні окремої позики, так і на рівні сукупності цих позик – кредитного портфелю. Одностороннє трактування кредитного ризику може призвести до некоректної оцінки кредитного ризику банку: високий ризик однієї позики може нівелюватися за рахунок інших активів, що входять до кредитного портфелю. З огляду на це, вважаємо за доцільне запропонувати наступне визначення. Кредитний ризик – це ймовірність реалізації негативного сценарію розвитку кредитних відносин, що полягає в зменшенні вартості або прибутковості частини активів банку через неповне або несвоєчасне виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором.

Як зазначалося вище, упродовж усього процесу споживчого кредитування, банк, крім кредитного, наражається також і на операційний ризик. Він знаходить свій прояв у можливих помилках персоналу, збоях обладнання, а з розвитком платіжних систем та карткових технологій – в можливих шахрайських діях за допомогою кредитних карток.

Тлумачення операційного ризику різними авторами неоднозначне, але, на відміну від кредитного, визначення операційного ризику залежить від специфіки профілю, ризиків і системи ризик-менеджменту конкретного банку. Спочатку до операційних ризиків відносили інші види фінансових ризиків, що відрізняються від ринкових і кредитних. Подібне визначення є занадто широким і включає в себе спектр ризиків, який ускладнює класифікацію та оцінку такого ризику, а також його розуміння.

Другий підхід ґрунтується на розподілі ризиків на фінансові та нефінансові та ототожненні операційного ризику з не фінансовими ризиками. До фінансових належать ризики, що виникають під час здійснення банком функцій фінансового посередництва (ринковий, кредитний, валютний, відсотковий, страховий ризики, ризики ліквідності, трансакції [3, с. 156-158]. Нефінансові ризики притаманні фінансовим посередникам та іншим суб'єктам господарювання і поділяються на три категорії: ризики внутрішніх подій (шахрайство, відсутність належного внутрішнього контролю, збої інформаційних систем, правові помилки та порушення), ризики зовнішніх подій (політичні, воєнні події, стихійні катастрофи, терористичні акти) та бізнес-ризики (стратегія розвитку, позиціонування на ринку, компетентність менеджменту, способи реалізації конкурентних переваг). Розгляд питань, пов'язаних з бізнес-ризиками, не входить до компетенції ризик-менеджера та не передбачає здійснення банком операції, через яку можливе виникнення операційного ризику, а тому вважаємо такий підхід недоречним.

Третій підхід відображено в самій назві ризику, яка вказує на виникнення операційного ризику в процесі здійснення банком фінансових операцій на будь-якому з етапів. При реалізації цього підходу увага фокусується на процедурі виконання операції, проте не враховує ризики, пов'язані з шахрайством всередині організації, несанкціонованим здійсненням операцій, неправильним використанням моделей для оцінки фінансових інструментів.

За четвертим підходом під операційними розуміють ризики, що виникають у результаті неефективності внутрішньої системи контролю в організації. Однак, сюди не відносять зовнішнє шахрайство, природні катастрофи тощо.

П'ятий підхід враховує всі недоліки попередніх. За ним операційний ризик – це ризик прямих або непрямих збитків у результаті невірної побудови бізнес-процесів,

неефективності процедур внутрішнього контролю, технологічних збоїв, несанкціонованих дій чи зовнішнього впливу [11, с. 478-479; 13, с. 47-56].

Своє бачення визначення операційного ризику пропонують Базельський комітет з питань банківського нагляду, центральні банки різних країн, вчені-економісти. Так, наприклад, відповідно до визначення Базельського комітету з питань банківського нагляду, операційний ризик – це ризик збитку в результаті неадекватних або помилкових внутрішніх процесів, дій співробітників і систем або зовнішніх подій [12, с. 144].

Ефективне управління комплексним ризиком споживчого кредитування вимагає побудови банком системи управління ризиками, під якою, на наш погляд, слід розуміти складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю і моніторингу ризику, та спрямованих на попередження можливих ризиків, мінімізацію їх негативних наслідків і недопущення повторної реалізації. В рамках іншого підходу, під системою управління ризиками розуміють сукупність структурних елементів, що виконують функцію захисту підприємства від внутрішніх і зовнішніх ризиків. Існує також думка, що систему управління ризиками слід розглядати в прикладному аспекті – як програму управління ризиками [2].

Основними завданнями створення системи управління ризиками в банку повинні бути:

- прогнозування настання ризикового випадку;
- мінімізація негативних наслідків дії ризиків і недопущення їх повторної реалізації;
- забезпечення оптимального розподілу (за співвідношенням дохідність/ризиковість) ресурсів банку;
- забезпечення стабільного розвитку банку;
- забезпечення збільшення вартості капіталу банку за прийнятного рівня ризику;
- розв'язання можливих конфліктів інтересів між підрозділами, що здатні викликати ризикову ситуацію.

Проте, враховуючи особливості споживчого кредитування (велика кількість позичальників, незначні суми кредиту, однорідність кредитів), його супроводжує настільки значна кількість факторів, що прорахувати їх всі з метою мінімізації наслідків ймовірних ризиків практично неможливо. Тому основною метою системи управління ризиками при споживчому кредитуванні повинна бути не мінімізація збитків, а забезпечення їх прогнозованості [9, с. 46].

З огляду на це, систему управління ризиками при споживчому кредитуванні слід розглядати як складний комплекс організаційних, методичних, автоматизованих засобів, що використовуються в процесі ідентифікації, вимірювання, регулювання, контролю та моніторингу ризиків споживчого кредитування, та спрямованих на забезпечення прогнозованості ризиків і розмірів збитків.

Ефективність побудови та функціонування системи управління ризиками банку потребує дотримання низки принципів, зокрема:

- безперервності, який передбачає, що управління ризиками має відбуватися безперервно;
- структурованості, згідно з яким система управління ризиками повинна бути чітко структурована та мати свої підсистеми;
- цілісності, відповідно до якого має бути забезпечена цілісність зв'язків між елементами системи управління ризиками;
- взаємозв'язку, що передбачає таку взаємодію між елементами системи, за якою зміни в одному з них спричиняють зміни в іншому;

- необмеженості, згідно з яким кількість елементів системи може збільшуватися залежно від обставин;
- стійкості, відповідно до якого система має ефективно функціонувати попри дію на неї внутрішніх і зовнішніх чинників;
- зваженості, який означає, що діяльність банку повинна забезпечувати оптимальне співвідношення дохідності та ризиковості;
- обачності, який передбачає, що оцінка ризиків повинна враховувати динамічність ринків і оцінку можливих змін анте фактум;
- економічності, що передбачає отримання необхідних результатів за допустимих витрат.

Структурно система управління ризиками складається з керуючої та керованої підсистем (межі між ними досить умовні), які в єдності утворюють суб'єкт управління, а також механізму їх взаємодії, що включає сукупність повноважень, принципів, методів, правил, норм, процедур, що регламентують порядок здійснення управлінських дій.

Незалежно від розміру банку та його структури до суб'єктів управління ризиками в банку відносять:

1) керуюча підсистема:

- Спостережна рада, що відповідає за стратегію і тактику управління ризиками банку, контролює діяльність Правління та Комітетів у сфері управління ризиками;
- Правління банку, яке відповідає за безпосередню організацію та реалізацію процесу управління ризиками в банку;
- Комітети, які приймають рішення про ступінь певних видів ризиків, які може прийняти на себе банк;

2) керована підсистема:

- підрозділи планування, що розробляють варіанти розвитку банку;
- функціональні підрозділи, що відповідають за ризики певних напрямів бізнесу;
- аналітичні підрозділи, що аналізують отриману інформацію для прийняття рішень щодо банківських ризиків;
- служби внутрішнього аудиту та контролю, що сприяють мінімізації операційних ризиків і виявленню критичних показників, що сигналізують про можливість виникнення ризикової ситуації;
- юридичний відділ, який контролює правові ризики [7, с. 21-22].

Об'єктом управління ризиками є комплекс ризиків, що виникають у процесі споживчого кредитування; у вузькому розуміння об'єктом є мінімізація збитків банку, а об'єктом – управління ризиками при споживчому кредитуванні – прогнозування збитків. Суб'єкт і об'єкт системи взаємодіють між собою в процесі управління ризиками. Цей процес є безперервним та складається з наступних етапів, які по черзі змінюють один одного: ідентифікація; оцінка; регулювання; контроль.

Система управління ризиками споживчого кредитування включає в себе систему управління кредитним і операційним ризиками та являє собою частину системи управління ризиками банку. Необхідність розгляду управління кредитним і операційними ризиком у системі пояснюється причинно-наслідковим зв'язком між ними – залежністю рівня кредитного ризику від операційного (іншими словами, кумулятивного негативного ефекту), а отже, великою ймовірністю невиконання позичальником своїх зобов'язань і погіршення якості кредитного портфеля. Це може бути обумовлено низкою причин: неправильною побудовою процесу кредитування; некоректною оцінкою кредитоспроможності позичальника; навмисним завищенням кредитного рейтингу позичальника (шахрайські дії); неправильним введенням даних

кредитного договору до автоматизованої системи банку; недостатнім контролем (або його відсутністю) за встановленими лімітами; відсутністю моніторингу виконання позичальником своїх зобов'язань тощо.

Як зазначалося вище, на відміну від операційного, кредитний ризик вимагає його розгляду як на рівні окремої кредитної операції, так і на рівні всього кредитного портфелю. Прояв кредитного ризику на двох рівнях пояснюється тим, що індивідуальний кредитний ризик залежить від розміру кредиту (величини збитків) та ймовірності їх настання; портфельний кредитний ризик залежить, крім величини кредиту та ймовірності настання ризикової ситуації за окремим кредитом, ще й від залежності між рівнем ризику кредитів, що входять до його складу.

Операційний ризик також має свої особливості. Цей ризик є внутрішнім, що ускладнює можливість створення універсального переліку причин виникнення ризику та методів управління ним для конкретних ситуацій. Ще однією проблемою є наявність статистичної вибірки, збір якої є проблематичним через малу частоту прояву значної частини видів операційного ризику. Приховування банками наслідків прояву операційного ризику також ускладнює формування статистичної бази для банківської системи.

Ідентифікація ризиків, що виникають у процесі споживчого кредитування, полягає у виявленні та описі елементів ризику та форм їх прояву, виявленні факторів, що впливають на ризик, специфіки ризику, в прогнозуванні можливих особливостей його реалізації, зміні ризику в часі, ступені взаємозв'язку з іншими ризиками [10]. Іншими словами, метою цього етапу є виявлення причин, що викликають реалізацію ризику.

Причинами (факторами) реалізації кредитного ризику на рівні окремої позики є можливість невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком. Портфельний (сукупний) кредитний ризик виражається не в можливому невиконанні позичальником своїх зобов'язань, а в результаті їх невиконання. Реалізація сукупного кредитного ризику проявляється в погіршенні якості кредитного портфелю.

Для ідентифікації операційного ризику необхідно створити його класифікатор – внутрішньобанківський перелік видів операційних ризиків, властивих процесам конкретного банку. Завдяки вивченню службовцями банку Класифікатора операційного ризику, в них з'являється можливість виявити та зареєструвати ризикову подію.

Для вироблення рішень щодо вибору коректних методів управління ризиком в окремій ситуації недостатньо виявити причини та можливі особливості реалізації ризику, необхідною є ще й оцінка ризику [10].

Оцінкою ризику є вимірювання його рівня, результатом чого стає характеристика масштабів впливу та ймовірності настання ризику. В основі такої оцінки – пошук залежності між розміром можливих втрат та ймовірністю їх настання окремо за кредитом, портфелем кредитів та в процесі операційної діяльності. Її метою є встановлення прийняттого рівня ризику для банку. Важливим завданням у процесі оцінки ризику є порівняння його значення з допустимим рівнем. Оцінка ступеня ризику проводиться за допомогою двох основних методів: якісного та кількісного.

Якісний аналіз ризику – оцінка факторів, що впливають на величину ризику за допомогою експертних оцінок. Точність подібних оцінок знижується через їх суб'єктивність. Підвищення достовірності отриманих результатів можливе шляхом застосування кількісних методів оцінки. Кількісний аналіз ризику формалізує рівень ризику, виражаючи його в абсолютних або відносних показниках.

Кредити, видані в рамках роздрібних програм кредитування, оцінюються переважно на портфельній основі, а не в розрізі окремо взятих позичальників. Для підвищення точності оцінки ризику кредитний портфель ділять на підпортфелі, в рамках яких кредитний ризик повинен бути однорідним [9, с. 46]. Виділення однорідних за величиною ризику підпортфелів всередині кожної програми

кредитування може здійснюватися на основі різних підходів з використанням різних ознак. В якості критеріїв групування позичальників в окремі соціальні групи використовують такі: стать, вік клієнта, дані про склад домогосподарства, професія, кваліфікація та інші характеристики [5, с. 21].

При цьому слід відзначити, що точність підходів до оцінки операційних ризиків менша, ніж до кредитних. Це пояснюється відносно недавнім підвищенням інтересу до управління операційними ризиками, та, як наслідок, – меншою розвиненістю методичного інструментарію оцінки.

Кількісна оцінка операційного ризику носить імовірнісний (прогнозний) характер, розрахунок ґрунтується на статистичних методах, які спираються на розміри операційних збитків банку в минулому, а величина залежить від рівня прийнятої довірчої ймовірності. Статистичні методи використовуються за значної ймовірності настання конкретного виду операційного ризику в банку, особливо, якщо на ринку ця тенденція масова. Для повноти оцінки операційного ризику необхідні експертні опитування [4, с. 65]. Якісна оцінка операційного ризику застосовується для оцінки якісного рівня процедур і технологій здійснення окремих операцій та процесів, а також тих джерел і об'єктів операційного ризику, рівень яких не можна однозначно виразити через певне число, що характеризує можливий рівень втрат. Якісна оцінка проводиться експертно за 3-, 5-, 10-бальною шкалою, для чого розробляються спеціальні таблиці критеріїв і факторів ризику зі шкалами оцінок.

За результатами проведення ідентифікації та оцінки ризику відбувається вибір найбільш прийняттого методу регулювання ризиків кредитної діяльності банку. Виділяють наступні методи: уникнення, прийняття, мінімізація ризику.

Метод уникнення ризику застосовується у випадку великої ймовірності невиконання боржником своїх зобов'язань (низька кредитоспроможність позичальника) шляхом відмови у видачі кредиту.

Метод прийняття застосовується, якщо для банку його рівень є допустимим і банк приймає/допускає можливість його прояву. У такому разі кредит надається позичальнику. Цей варіант стратегії доречно обирати за ситуації з прийнятним рівнем ризику, а за інших умов необхідно використовувати метод мінімізації ризику.

Метод мінімізації ризиків використовується в разі неможливості застосування попередніх двох методів. Мінімізація ризиків може відбуватися шляхом зниження ймовірності реалізації ризику або забезпечення зниження масштабу втрат у разі реалізації ризику. До інструментів, що забезпечують зменшення ймовірності реалізації ризику відносять: реалізація в рамках кредитних відносин з позичальником заходів, що забезпечують підвищення ступеня готовності позичальника виконувати зобов'язання за кредитною угодою або підвищення фінансових можливостей позичальника; зниження терміну кредитування; підвищення інформованості банку про готовність і можливості позичальника виконувати умови кредитної угоди. До способів, що забезпечують зниження розміру втрат при прояві кредитного ризику належать: передача ризику (страхування, хеджування); створення резервів; диверсифікація; розподіл ризику; використання особливої відсоткової ставки; надання дисконтних кредитів; поетапне кредитування [10].

Метод уникнення щодо операційного ризику застосовується вкрай рідко через те, що вимагає повної відмови від проведення фінансових операцій, зважаючи на високий відсоток помилок за ними, і, як наслідок, фінансові збитки. Метод прийняття рівня операційного ризику окремої операції або процесу може бути використаний у випадку, коли вартість коригуючих заходів перевищує вигоди від зниження рівня ризику. Метод мінімізації операційного ризику може бути реалізований шляхом зменшення ймовірності його настання (контролю за встановленими банком індикаторами) та мінімізації негативних наслідків (передачі в аутсорсинг, встановлення лімітів, страхування).

Однак, навіть вибір і використання коректного методу управління ризиками в процесі здійснення банком кредитної діяльності не є гарантією відсутності ризику в подальшому, оскільки рівень ризику схильний до часових змін. Це викликає необхідність у проведенні постійного моніторингу та контролю управління ризиком, завданнями яких є відстеження виконання нормативів обмеження ризику особами, відповідальними за прийняття ризикових рішень, аналіз поточних значень ризиків на предмет їх небезпечного наближення до критичних показників [6, с.16; 10].

Розглянутий підхід до організації управління ризиком банківського споживчого кредитування має назву процесного, оскільки побудований на управлінні процесами. Крім процесного, одним із найбільш відомих є системний підхід, що ґрунтується на управлінні функціями організації.

Управління ризиками одночасно є не тільки процесом, але й системою з певним набором елементів. Система управління ризиками банку, в тому числі й ризиком банківського споживчого кредитування, складається із сукупності певних підсистем: організаційно-управлінської (інституційної), функціональної та інфраструктурної (підсистеми забезпечення).

Управління ризиками споживчого кредитування традиційно розглядають як управління кредитним і операційним ризиками або, в більшості випадків, тільки кредитним. Ефективне управління комплексним ризиком потребує його розгляду не за окремими складовими, а в сукупності. Іншими словами, в системі управління ризиками необхідним є виділення не окремих видів ризику та управління ними, а їх розподіл за видами діяльності банку. Управління операційним ризиком здійснювалося задовго до його «відкриття», проте управління ним носило фрагментарний характер. Управління операційним ризиком повинно бути інтегрованим у процес управління ризиком споживчого кредитування, тому і в подальшому розгляд аспектів управління цим комплексним видом ризику буде представлений нами на двох взаємопов'язаних рівнях: управління кредитним ризиком та управління операційним ризиком.

На наш погляд, організаційна структура управління ризиками споживчого кредитування повинна представляти собою ієрархічну систему, що складається із трьох рівнів. Так, на I рівні – стратегічного управління ризиками в банку повинні бути створені наступні колегіальні органи: Спостережна рада, Правління, Комітети. У процесі формування системи управління ризиками, вважаємо за доцільне використання зарубіжної практики, яка полягає у наступному: Перший заступник Голови Правління не має бути куратором бізнес-підрозділів, натомість йому має підпорядковуватись Департамент/Управління ризик-менеджменту. Це дозволить забезпечити комплексний підхід до управління ризиками та уникнути конфлікту інтересів (забезпечить формування об'єктивної звітності).

Управління кредитним ризиком є прерогативою Кредитного комітету, а операційним ризиком – Комітету з управління операційним ризиком. Проте, необхідно зазначити, що назви та повноваження комітетів у різних банках не є однаковими. Крім Кредитного, в банку може існувати Кредитно-інвестиційний комітет, повноваження якого є ширшими. Кредитний комітет також може бути представлений у вигляді Малеого та Головного Кредитних комітетів або Кредитного комітету корпоративного бізнесу та Кредитного комітету роздрібного бізнесу. Такі розбіжності пов'язані з обсягами кредитування, типами клієнтів, розвиненістю філійної мережі банку та іншими чинниками. Залежно від рівня проблемної заборгованості функції кредитного комітету з управління проблемною заборгованістю можуть бути передані окремому комітету – Комітету управління проблемною заборгованістю. В рамках даного дослідження вважаємо за доцільне розгляд функцій саме Кредитного комітету, що є характерним для більшості банків України.

Формування Комітету з управління операційними ризиками характерно для небагатьох банків України, що, ймовірно, пояснюється неусвідомленням керівництва

банку можливих фінансових втрат, які може понести банк в результаті реалізації операційного ризику.

ІІ рівень – тактичне управління, представлене Департаментом/ Управлінням ризик-менеджменту – самостійним підрозділом, який має бути незалежним від інших підрозділів і не повинен суміщати функції управління ризиками з іншими функціями, оскільки це може зашкодити формуванню об'єктивної оцінки та контролю ризиків банку.

Оперативне управління в банку здійснюють структурні підрозділи, які активно співпрацюють з Департаментом/Управлінням ризик-менеджменту, надаючи йому необхідну інформацію щодо операцій, які проводять ці підрозділи, та шляхом формування звітів з питань управління ризиками.

У процесі побудови організаційної структури банку виділяють кілька підходів, проте ефективність і доцільність їх використання залежить від особливостей банку, а тому потребує окремого дослідження.

Зважаючи на особливості споживчого кредиту, організаційна структура банку, що працює на ринку споживчого кредитування, обумовлюється особливостями цього продукту.

1. Споживчий кредит передбачає наявність точок обслуговування банку в безпосередній близькості до споживачів і пунктів продажу товарів, що обумовлює необхідність наявності в банку розгалуженої мережі відділень, а отже великого штату співробітників.

2. Однотипність операцій не потребує висококваліфікованих операторів, що обумовлює низьку заробітну плату та плінність кадрів. Це, в свою чергу, збільшує можливість виникнення операційного ризику та недобросовісність оцінки кредитоспроможності позичальників.

3. Через високий рівень ризику операцій споживчого кредитування встановлюються високі вимоги до кваліфікації топ-менеджерів і менеджерів, відповідальних за процес кредитування та управління ризиками.

4. Топ-менеджери не приймають рішення за кожною угодою (на відміну від корпоративного кредитування, де суми кредитів значно більші), а контролюють рівень ризику субпортфелю споживчих кредитів. Відповідальність за прийняття рішення надання/ненадання споживчого кредиту лягає на виконавців.

Планування в системі управління ризиками слід розглядати як процес, що визначає перспективу та майбутній стан управління ризиками в банку, шляхи та способи його досягнення. Основними пунктами, які доцільно включити в план з управління ризиками, на наш погляд, є наступні.

1. Методологічна база, наявність якої дозволяє використовувати сукупність підходів, методів і процедур з управління ризиками, джерел даних, які можуть бути задіяні в цьому процесі, а також обґрунтувати доцільність використання відповідних методів управління ризиками.

2. Координація, відповідальність і контроль осіб, які здійснюють управління ризиком.

3. Уточнення процедур, що входять до моніторингу ризиків, та періодичності їх проведення.

4. Визначення сукупного ризику, який може прийняти на себе банк.

5. Звітність підрозділу, відповідального за оцінку ризиків. Уніфікація документообігу між підрозділами та доведення інформації до керівництва банку.

Крім планування, функціональна підсистема включає фінансовий аналіз результатів виконання плану – систему дій, спрямованих на визначення ефективності діяльності служби ризик-менеджменту.

Фінансовий аналіз процесу кредитування дозволяє оцінити:

- дотримання банком встановленого рівня кредитного та операційного ризиків;

- рівень і якість організації системи управління кредитним і операційним ризиком банку;
- дохідність операцій кредитування;
- повноту та своєчасність надання фінансової та управлінської інформації;
- відповідність діяльності підрозділу кредитування національному законодавству та внутрішнім нормативним актам.

Контроль управління ризиком банківського споживчого кредитування полягає в забезпеченні відповідності поточної діяльності підрозділів встановленим плановим показникам.

З метою забезпечення можливості роботи функціональної підсистеми необхідною умовою є існування ефективної підсистеми забезпечення, до якої належить інформаційне, кадрове, технологічне та нормативно-методичне забезпечення.

Інформаційне забезпечення полягає в тому, що інформація, отримана за видами діяльності, повинна вивчатися та оброблятися з метою аналізу, контролю та виявлення ризиків на ранніх етапах. Ця інформація подається на розгляд Правлінню, Кредитному комітету, Комітету з управління операційним ризиком і керівнику кожного підрозділу, задіяного в управлінні цими ризиками. Такий звіт за кредитним та операційним ризиком має включати інформацію про: сукупний кредитний ризик; прогнози кредитного ризику; винятки стосовно лімітів ризику; понесені банком збитки; рівень кредитного ризику банку; рівень операційного ризику банку, а також моніторинг кредитного та операційного ризику.

З метою підвищення якості управління ризиками споживчого кредитування керівництво банку повинно створити відповідні технологічні умови, а саме – забезпечити кожного службовця автоматизованим робочим місцем (АРМ), яке являє собою стаціонарний комп'ютер з встановленим на ньому спеціалізованим програмним забезпеченням для доступу до інформаційно-процесингових ресурсів кредитної організації, службових баз даних, внутрішніх нормативних актів засобами криптозахисту трафіку, обмеженням фізичного та логічного доступу та дозволяє виконувати завдання, що мають ітеративний, регулярний характер, а саме формувати звіти та зручно і швидко вносити їх до бази даних на сервері.

Підсистема нормативно-методологічних документів з управління ризиками в банку повинна включати в себе такі основні рівні:

- 1) базові документи (Статут банку, Стратегія управління ризиками);
- 2) політики управління ризиками, положення про органи управління, комітети, структурні підрозділи з управління ризиками, інші структурні підрозділи банку;
- 3) операційні інструкції, методики та порядки з конкретних питань управління ризиками;
- 4) документи (рішення), прийняті в рамках функціонування системи управління ризиками.

Однак, якщо банк входить до банківської групи, підсистема нормативного забезпечення повинна включаючи загальногрупові документи, серед яких можуть бути Правила Групи з управління ризиками (в тому числі управління кредитним і операційним ризиками), Керівництво з управління кредитним ризиком Групи, Керівництво з управління операційним ризиком Групи, Загальна кредитна політика.

Висновок. Таким чином, як свідчать результати проведеного дослідження, побудова системи управління ризиком споживчого кредитування – складний та кропіткий процес, який вимагає врахування всіх особливостей цього виду кредитування та обґрунтування механізмів управління ризиками на основі формування ефективної системи ризик-менеджменту в банку.

Література

1. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія // С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.
2. Банківський менеджмент: Підручник / За ред. О.А. Кириченка, В.І. Міщенка. – К.: Знання, 2005. – 831 с. (Вища освіта ХХІ століття).
3. Вовк В.Я. Кредитування і контроль : навч. посібн. / В.Я. Вовк, О.В. Хмеленко. – К.: Знання, 2008. – 463 с.
4. Дмитров О.С. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : монографія / за заг. ред. С.О. Дмитрова. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 264 с.
5. Заиченко Е.М. Процесс управления кредитным риском при реализации розничных кредитных программ / Е.М. Заиченко // Вестник ТГЭУ. – 2007. – №4. – С.19-24.
6. Ковалев П.П. Концептуальные вопросы управления кредитными рисками / П.П. Ковалев // Управление финансовыми рисками. – 2005. – №4. – С.12-21.
7. Лаврушин О.И. Банковские риски : учебник / под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2013. – 296 с.
8. Міщенко В.І. Банківські операції: Підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796 с.
9. Морсман Э.М. (младший). Управление кредитным портфелем / Эдгар М. Морсман-младший ; пер с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс. – 2004 – 208 с.
10. Тонкий М.Н. Методологические основы управления кредитным риском к коммерческом банке / М.Н. Тонкий. – М.: Москва, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.finrisk.ru/article/totskiy/totskiy2.html>.
11. Энциклопедия финансового риск-менеджмента / под ред. А.А. Лобанова, А.В. Чугунова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 878 с.
12. Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf>.
13. Kuritzkes A. Operational Risk Capital: A Problem of Definition / A. Kuritzkes // The Journal of Risk Finance. – Fall 2002. – P.47–56.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2013

References

1. Arbuzov S. G., Kolobov Y. V., Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2011) Bankivska entsyklopediya. Kyiv: Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnoho banku Ukrainy, Znannya.
2. Bankivskiy menedzhment (2005). Kyiv: Znannya. (Vyshcha osvita XXI stolittya).
3. Vovk V.Y., Khmelenko O. V. (2008). Kredytuvannya i kontrol. Kyiv: Znannya.
4. Dmytrov O. S. (2010). Modelyuvannya otsinky operatsiynoho ryzyky komertsiynoho banky. Sumy: DVNZ «UABS NBU».
5. Zaichenko E. M. (2007). Protsess upravleniya kreditnym riskom pri realizatsyi roznychnykh kreditnykh program. Vestnyk TNEU, 4, 19-24.
6. Kovalev P. P. (2005). Kontseptyalnye voprosy upravleniya kreditnymi riskami. Upravlenie finansovymi riskami, 4, 12-21.
7. Lavrushin O.I. (2013) Bankovskie riski. (3th ed.). Moskva: KNORUS.
8. Mishchenko V. I., Slav'yanska N. H., Korenyeva O. H. (2007). Bankivski operatsiyi. (2th ed.). Kyiv: Znannya.
9. Morsman E. M. (ml). (2004). Upravlenie kreditnym portfelem; per. s anhl. Moskva: Alpina Biznes Buks.
10. Tonkii M. N. (2008). Metodologicheskie osnovy upravleniya kreditnym riskom k kommercheskom banke. Moskva. Retrieved from <http://www.finrisk.ru/article/totskiy/totskiy2.html>
11. Lobanov A. A., Chugunova A. V. (Ed.). (2005). Entsyklopedija finansovogo risk-menedzhmenta. (2th. ed.). Moskva: Alpina Biznes Buks.
12. Basel Committee on Banking Supervision. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf>.
13. Kuritzkes A. (2002) Operational Risk Capital: A Problem of Definition. The Journal of Risk Finance. 47-56.

Received 10.09.2013